

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра екології

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ
КРАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ»**

Виконав: магістрант 2 курсу
Есо11-М18 групи
Спеціальності 101 Екологія
Петричук Олександр Юрійович

Керівник:
Любинський О.І., доктор
сільськогосподарських наук, професор

Рецензент: **Семерня О.М.**, доктор
педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	6
1.1. Поняття землекористування та показники його ефективності	6
1.2. Сучасний стан та екологічні проблеми землекористування в Україні ..	8
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	15
2.1. Характеристика території дослідження.....	15
2.2. Методика комплексної екологічної оцінки землекористування.....	17
2.3. Охорона праці та техніка безпеки в надзвичайних ситуаціях.....	24
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ КРАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ	27
3.1. Структура земельного фонду та особливості землекористування Хмельницької області	27
3.2. Оцінка землекористування Красилівського району за комплексом екологічних показників	33
3.2.1. Земельні ресурси та структура сільськогосподарських угідь	33
3.2.2. Оцінка антропогенного навантаження на сільськогосподарські ландшафти	36
3.2.3. Аналіз структури посівних площ	37
3.2.4. Оцінка частки стабілізуючих угідь у структурі землекористування.....	41
3.3. Оцінка стану земельних відносин Красилівського району	43
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ КРАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ	47
4.1. Алгоритм екологічної оптимізації сільськогосподарського землекористування.....	47
4.2. «Програма розвитку земельних відносин у Хмельницькій області на 2018-2022 роки»: мета, завдання, екологічний ефект	53
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Протягом тривалого часу економічний розвиток України супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, що призводить до виникнення і загострення різноманітних екологічних проблем та порушенню природно-екологічної рівноваги. Стан використання земельних ресурсів в Україні характеризується поглибленням впливу деградаційних процесів, що, у свою чергу, призводить до дестабілізації у землекористуванні. Здійснення заходів з оптимізації землекористування та охорони земельних ресурсів проводяться вкрай повільно і, як наслідок, деградація ґрунтового покриву освоєних територій досягла критичних масштабів. У зв'язку з тим, що наслідки такої економічної діяльності продовжують негативно впливати на навколишнє середовище і призводять до виснаження ресурсного потенціалу, зростання витрат на захист населення і територій, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення раціонального використання та підвищення рівня охорони земельних ресурсів є важливою проблемою, без вирішення якої не можна досягти відтворення природної рівноваги.

Дослідження землекористування в межах Красилівського району виступає базою для оптимізації всієї системи природокористування, оскільки частка земельних ресурсів тут суттєво перевищує усі інші ресурси й відповідно визначає господарську спеціалізацію регіону. Аналіз екологічних проблем землекористування, особливостей їх прояву й оцінка дестабілізуючого впливу обумовлює розробку практичних заходів і їх розв'язання в конкретному регіоні. Вказані причини визначили **актуальність** та необхідність здійснення оцінки землекористування Красилівського району Хмельницькій області для подальшого аналізу, раціонального використання земельних ресурсів та оптимізації природокористування в регіоні.

Мета дослідження – провести оцінку землекористування Красилівського району Хмельницької області за комплексом екологічних показників та обґрунтувати шляхи оптимізації існуючої системи.

У відповідності до поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

- 1) охарактеризувати сучасний стан та екологічні проблеми землекористування в Україні;
- 2) дати характеристику території дослідження та обґрунтувати вибір критеріїв, за яким буде здійснюватися оцінка землекористування і його компонентів;
- 3) провести екологічну оцінку землекористування Красилівського району Хмельницької області;
- 4) визначити перспективні напрямки та обґрунтувати шляхи оптимізації та екологізації землекористування території дослідження.

Об'єктом дослідження виступає система землекористування на території Красилівського району Хмельницької області.

Предметом дослідження є показники ефективності використання земельних ресурсів.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: збору та опису фактів, аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), синтезу, оптимізації. Інформаційну базу дослідження складають монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів; звітні дані та аналітичні огляди органів державного і регіонального управління; статистична інформація розвитку землекористування у Хмельницькій області.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що узагальнено та доповнено інформацію про теоретико-методологічні підходи визначення ступеня збалансованості використання земель на місцевому рівні; обґрунтовано напрями екологічної оптимізації землекористування території

окремого адміністративного району. Аналіз теоретичних основ ефективності землекористування дозволив розкрити сутність поняття земельних ресурсів, а також особливості їх використання.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовано поняття сталого землекористування та запропоновані методичні підходи з екологічної оцінки землекористування території; проведено екологічну оцінку землекористування на прикладі Красилівського району Хмельницької області в сучасних умовах господарської діяльності. Практична цінність сформульованих у роботі висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони мають теоретичне та методологічне значення для формування системи сталого землекористування. Даний матеріал може бути використаний як основа для оцінки землекористування інших територій, а також для написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Апробація. Основні положення і результати досліджень обговорені й одержали схвалення на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2018-2019 навчальному році.

Публікації. Основні положення і висновки дослідження опубліковані у «Збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2018-2019 навчальному році».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 65 сторінках основного друкованого тексту та складається зі змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 56 найменувань.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз нинішньої структури земельного фонду і рекомендованих екологічних параметрів дає підстави для висновку – в Україні перевищено оптимальне значення розораності земель, фактичний рівень близький до гранично допустимого, і це вагома характеристика екодеструктивності землекористування. Водночас усі показники, що характеризують сприятливість екологічного стану території, значно нижчі від оптимальних параметрів. Частка природних територій у загальній площі становить лише 25% за 35–40% гранично допустимого і 60% оптимального значення, що недостатньо для підтримання екологічної рівноваги.

2. Екологічну оцінку землекористування проведено на прикладі Красилівського району Хмельницької області, що характеризується значними площами сільськогосподарських угідь та потужним агропромисловим комплексом. В основі методики екологічної оцінки землекористування регіону використовують економічні, екологічні та соціальні групи показників, що включають ступінь освоєння сільськогосподарських земель, розораність та інтенсивність використання угідь, рівень антропогенного навантаження та територію та ступінь її екологічної стійкості, структуру посівних площ, оцінку земельних відносин, тощо.

3. На сьогодні Красилівський район є достатньо забезпечений земельними ресурсами, однак землекористування на його території є не досить ефективним та збалансованим, у зв'язку з низкою соціальних та екологічних передумов. Високий рівень розораності території (84,2 %) району свідчить про високу інтенсивність використання земельних ресурсів, що в тривалому періоді призводить до зменшення економічної ефективності їх використання. Незбалансованою є структура сільськогосподарських угідь, а саме за надто великої частки ріллі мало пасовищних і сінокісних угідь. Аналіз структури посівних площ сільськогосподарських культур показав оптимальне їх співвідношення. Однак, територія району характеризується як

Нестабільна, відповідно до коефіцієнта екологічної стійкості, при цьому рівень антропогенного навантаження класифікується як Підвищений. Щодо Індексу земельних відносин, то він характеризується як середній, проміжний по Україні, і вказує на необхідність збалансування інтересів землевласника та землекористувача, вдосконалення земельних відносин на місцевому рівні, що сприятиме зростанню інвестицій та продуктивності, збільшенню податкових надходжень – позитивним змінам у землекористуванні.

4. Досягнення раціонального землекористування є досить складним завданням, оскільки вимагає запровадження єдиної державної політики у сфері збереження, відтворення, підвищення родючості ґрунтів, охорони земель для всіх агроформувань. Це зумовлює необхідність узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, землекористувачів і наукової спільноти, громадських організацій при використанні земельних ресурсів. Управлінські рішення щодо раціонального землекористування повинні враховувати динаміку структури земельних угідь, бонітування ґрунтів, кадастрові оцінки земель. Оптимізація сільськогосподарського землекористування полягає в його реструктуризації, насамперед, через докорінні зміни традиційно усталеного співвідношення площ стабілізуючих і дестабілізуючих угідь. Виконання «Програми розвитку земельних відносин у Хмельницькій області на 2018-2022 роки» сприятиме ліквідації недоліків у земельних відносинах та підвищенню ефективності землекористування по усій території області, включно з Красилівським районом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс. Інформація по відділу агропромислового розвитку Красилівської РДА 2018-2019 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://krasyliv-rda.gov.ua/agropromisloviy_kompleks/
2. Амбросенко О.П. Оцінка впливу землекористування на екологічну стабільність агроландшафтів (на прикладі Чернівецької області) / О.П. Амбросенко, О.В. Каленська. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – С. 131–134.
3. Багорка М.О. Комплексна еколого-економічна оцінка землекористування в Україні / М.О. Багорка // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – С.55–59.
4. Беспально Р.І. Проблемні питання оптимізації використання землекористувань / Р.І. Беспально, С.Ю. Хрищук. // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2013. – Вип. 78. – С. 226–229.
5. Богатирчук-Кривко С.К. Удосконалення еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами в сільському господарстві / С.К. Богатирчук-Кривко. // Збалансоване природокористування. – 2016. – №1. – С. 120–127.
6. Боднарук І.Л. Еколого-економічний механізм раціонального використання, відтворення та охорони земельних ресурсів / І.Л. Боднарук. // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 14. – С. 87–91.
7. Бордюжа А. Теоретико-методичний підхід до еколого-економічного оцінювання сільськогосподарського землекористування / А. Бордюжа. // Міжнародний збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 4. – С. 28–36.
8. Вільхова Т.В. Інтенсифікація використання земельних угідь в сільськогосподарських підприємствах : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Вільхова Т.В. – Дніпро, 2017.

9. Вороненко В.І. Оптимальне використання земельних ресурсів як передумова еколого-економічної безпеки / В.І. Вороненко. // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №1. – С. 204–209.
10. Гаврилюк В.Б. Обґрунтування обсягів виведення з обігу еродованих та малопродуктивних земель / В.Б. Гаврилюк. // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». – 2009. – №4. – С. 55–65.
11. Гоголь Т.В. Формування системи державного регулювання земельних відносин та управління землекористуванням на сільських територіях / Т.В. Гоголь. // Теорія та практика державного управління. – №4 (35). – 2011. – С. 1–8.
12. Грановська Л. Екологізація землекористування – умова виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції / Л. Грановська, О. Морозов. // Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи та суспільства : матеріали Міжнар. наук.-аграрної конф. – Тернопіль, 2014. – С. 116–117.
13. Греков Л.Д. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Л.Д. Греков, А.Д. Юрченко, А.М. Мірошніченко. // Землевпорядний вісник. – 2008. – №1. – С. 34–38.
14. Данкевич В.Є. Розвиток земельних відносин в умовах глобалізації: монографія / В.Є. Данкевич. – Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. – 392 с.
15. Деякі інституціональні аспекти земельних відносин в Україні: стан та напрями вдосконалення: [наук. видання] / НАН України, РВПС України / [І.К. Бистряков, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко та ін.]. – К., 2002. – 134 с.
16. Добряк В.К. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / В.К. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2006. – 336 с.
17. Добряк Д.С. Проблеми екологізації землекористування / Д.С. Добряк, С.О. Осипчук, С.П. Погурельський. // Землевпорядкування. – 2001. – №2. – С. 7–10.

18. Екологічний паспорт Хмельницької області 2018 рік. // Хмельницький, 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2019/0-2018.pdf>
19. Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.
20. Журба І.Є. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу Хмельницької області та економічна ефективність його використання / І.Є. Журба. // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія: Географія. Тернопіль : Вид. ТДПУ. – 2000. – №1. – С. 93–97.
21. Канаш О.П. Сучасні проблеми землекористування: екологічна орнопридатність земель / О.П. Канаш. // Науковий вісник НАУ. – 2005. – №81. – С. 154–157.
22. Карплюк Р. Екологічні аспекти оптимізації землекористування / Р. Карплюк. // Землеустрій і кадастр. – 2007. – № 4. – С. 4–6.
23. Касіяник І.П. Еколого-географічний аналіз та оцінка використання земель (на матеріалах Хмельницької області) : дис. канд. геогр. наук : 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів / Касіяник І.П. – Львів, 2010.
24. Кисельова О.О. Проблеми екологічної оптимізації структури сільськогосподарського землекористування в Луганській області / О.О. Кисельова, Ю.О. Кисельов, Д.С. Сопов, Н.В. Сопова. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2019. – Випуск 10. – С. 145–150.
25. Красилівське лісництво [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://starlis.com.ua/lisgosp/strukturni-pidrozdili/krasilivske-lisnictvo.html>
26. Красилівський район. Обласна Хмельницька державна адміністрація (Офіційне інтернет-представництво) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=60471

27. Куліш Т.М. Оптимізація сільськогосподарського землекористування на місцевому рівні / Т.М. Куліш. // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2012. – №3–4. – С. 144–147.
28. Кушнірук Т. Стан використання земельного фонду і охорона земель Хмельниччини [Електронний ресурс] / Т. Кушнірук. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Bugay/Downloads/Vlnau_econ_2015_22\(2\)__23.pdf](file:///C:/Users/Bugay/Downloads/Vlnau_econ_2015_22(2)__23.pdf)
29. Лапчинський В.В. Оцінка стану земельно-ресурсного потенціалу Хмельниччини / В.В. Лапчинський, О.Г. Бойко. // Наукові доповіді НУБІП. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/323512985_Ocinka_stanu_zemelno-resursnogo_potencialu_Hmel
30. Літвак О.А. Екологічне оцінювання структури земельних ресурсів регіону / О.А. Літвак. //Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №9 (159). – С. 287–294.
31. Мармуль Л.О. Оптимізація структури та підвищення ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств / Л.О. Мармуль. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 15. – С. 66–69.
32. Матвеев П.Н. Оцінка впливів економіко-екологічних факторів на раціональну систему землеволодінь і землекористування в сільськогосподарських підприємствах Харківської області / П.Н. Матвеев. // Молодий вчений. – 2013. – №11. – С. 389–392.
33. Медведєва О.В. Економіко-екологічне обґрунтування механізму землекористування / О.В. Медведєва, Т.П. Мірзак. // Кіровоградський національний технічний університет. – 2005. – С.170–173.
34. Мельничук Л.С. Проблеми сталого та раціонального землекористування в Україні / Л.С. Мельничук. // Глобальні та національні проблеми економіки Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 2. – С. 910 – 914.
35. Оптимізація посівних площ соняшнику[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agronom.com.ua/optymizatsiya-posivnyh-ploshh-sonyashnyku/>

36. Оцінка стану земельних відносин для міст та районів України. Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні» 29 березня 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=813>
37. Погорецька Н.М. Оцінка екологічної стабільності території Хмельницької області / Н.М. Погорецька. // Збірник наукових праць. Сільськогосподарські науки. – 2013. – №21. – С. 86–89.
38. Польшакова Н.В. К вопросу эколого-экономической эффективности использования земельных ресурсов в аграрном производстве / Н.В. Польшакова. // Вопросы экономики и управления. – 2016. – №4. – С. 26–28.
39. Попова О.Л. Екодіагностика природно-господарської організації території України: агроландшафтний аспект [Електронний ресурс] / О.Л. Попова. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2012_3/7_Pop.pdf
40. Природно-заповідний фонд Хмельницької області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-21.html>
41. Програма розвитку земельних відносин у Хмельницькій області на 2018-2022 роки. № 52-21/2018 від 27.09.2018 р. – Хмельницький, 2018р. – 21 с.
42. Ракоїд О.О. Оцінка екологічного стану орних земель за проявом деградаційних процесів / О.О. Ракоїд, Є.Л. Москальов. // Агроекологічний журнал. – 2006. – №1. – С. 41–45.
43. Рішення двадцять шостої сесії від 21 червня 2018 року м. Красилів Про районну Програму «Ліси Красилівщини» на 2018-2019 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://krasylivrada.km.ua/?dep=16&w=show_documents&dep_up=51&dep_cur=101&document_id=87
44. Романенко Т.Б. Екологізація сільськогосподарського землекористування як шлях до ефективного органічного землеробства / Т.Б. Романенко // Агросвіт. – 2011. – №14. – С. 45–49.

45. Сохнич А.Я. Екологізація землекористування / А.Я. Сохнич, Л.М. Тібілова. // Землевпорядний вісник. – 2005.– №2. – С. 19–23.
46. Степенко О.В. Екологічні основи раціонального використання земель сільськогосподарського призначення / О.В. Степенко. // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2013. – С. 146–153.
47. Стрішенець О. Засади ефективного землекористування Волинської та Рівненської областей: регіональний аспект / О. Стрішенець, К. Павлов, Л. Ільїн. // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – №3. – С. 52–59.
48. Стрішенець О. Стан та перспективи землекористування в Україні: порівняльний аналіз й інтенсифікуюча політика. / О. Стрішенець. // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – С. 85–90.
49. Сухий П. Особливості використання земель сільськогосподарського призначення Хмельницької області / П. Сухий, Н. Заблотовська. // Раціональне природокористування і охорона природи. Наукові записки. – 2012. – №2. – С. 147–153.
50. Тимоць М.В. Екологічні проблеми використання земель у сільському господарстві України / М.В. Тимоць. // Агросвіт. – 2011. – №13. – С. 13–15.
51. Третяк А.М. Законодавчо-нормативні проблеми екологічних відносин прав власності та прав користування землею в Україні / А.М. Третяк, В.М. Другак. // Земельне право України. – 2010. – №6. – С. 10–21.
52. Третяк А.М. Земельні економічні відносини прав власності та користування землею в Україні: законодавчо-нормативні проблеми їх регулювання / А.М. Третяк, В.М. Другак. // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб.наук.пр.: у 2-х ч. Ч. 2. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – С. 13–20.
53. Чернопищук Т.І. Економічні аспекти раціонального землекористування та охорони земель сільськогосподарського призначення / Т.І. Чернопищук. //

Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – №1 (56).
Том 2. – С. 152–158.

54. Шкуратов О.І. Оцінка земель у процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва / О.І. Шкуратов. // Агросвіт. – 2013. – №24. – С. 13–17.

55. Шомко О.М. Сталий розвиток та раціональне використання земельних [Електронний ресурс] / О.М. Шомко. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/64.pdf>

56. Яремко З.М. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 374 с.